

Визначено, що в рішеннях стосовно обмеження права на свободу творчості з метою захисту репутації чи прав інших осіб ЄСПЛ вказує на те, що творці не мають імунітету до можливих обмежень, визначених у пункті 2 статті 10 Конвенції, і особа, яка реалізує свободу вираження своєї творчої думки, приймає на себе, відповідно до умов, встановлених у зазначеному пункті, зобов'язання і відповідальність. У випадках, коли змістом творчості є наклеп, приниження честі, гідності реальних осіб, ЄСПЛ підтримує пропорційне втручання урядів у реалізацію права на свободу творчості.

Ключові слова: свобода творчості, право на свободу творчості, межі права на свободу творчості, обмеження свободи творчості, Європейський Суд з прав людини.

Літ.: 18.

LIMITATION OF THE RIGHT TO FREEDOM OF CREATIVITY IN PRECEDENTIAL PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

OPOLSKA Natalya,
Candidate of Legal Sciences,
Associate Professor, Head of the Department of Law,
Vinnitsia National Agrarian University
(Vinnitsia)

The article analyzes the decisions of the European Court of Human Rights on violations of Article 10 of the Convention on the Limitation of the Freedom of Creation. Freedom of creative expression is revealed as an element of freedom to receive and disseminate ideas, to participate in the exchange of cultural, political and social information and ideas. It is proved that the modern European legal tradition of freedom of creativity is closely bound up with restrictions, provided that the need for them must be proved with a high degree of their legitimacy, proportionality and expediency.

It has been determined that in the limitation of the right to freedom of creation for the protection of the health or morals of others, the ECtHR practice recognizes the broad discretion of States. When deciding the question of the boundaries of state intervention in order to protect public morality, the Court proceeds from the absence of a united, consistent international concept of "social morality". The boundaries of freedom of creativity are established by the states in accordance with the norms of social ethics and morals. Relevant restrictions on the freedom of creativity are considered legitimate if they are aimed at preventing neglect of the feelings of national minorities or believers, to protect the most vulnerable categories of the audience (children), etc.

Comparatively narrower are the limitations of creativity freedom in the practice of the ECtHR in cases involving encroachments on the democratic foundations of a society in the interests of national security, territorial integrity or public order, in order to prevent riots or crimes. The precedent of such decisions in assessing the validity of the actions of the government, their conditioning of urgent social necessity, proportionality and compliance with the legitimate aim. Interference with the right to freedom of creativity analyzes the balance of justice between the restrictions that are necessary in a democratic society and the right to freedom of expression of creative views. Summing up the ECHR's

practice of restricting the freedom of creativity that is necessary in a democratic society, one can conclude that the Court disapproves of the restrictions on the freedom of expression of creative views, the disagreement with the political thought of power, if the creative form is covered with credible information of critical content.

It has been determined that in decisions regarding the restriction of the right to freedom of creation in order to protect the reputation or rights of others, the ECHR indicates that the creators are immune to the possible restrictions defined in article 10, paragraph 2 of the Convention, and the person exercising the freedom to express his creative thinking takes to himself in accordance with the conditions established in the above paragraph, obligations and responsibilities. In cases where the content of creativity is about libel, the humiliation of the honor and dignity of the individual, the ECtHR supports proportional government intervention in the exercise of the right to freedom of creativity

Key words: freedom of creativity, the right to freedom of creativity, the limits of the right to freedom of creativity, the restriction of freedom of creation, the European Court of Human Rights.

Ref.: 18.

ОГРАНИЧЕНИЕ ПРАВА НА СВОБОДУ ТВОРЧЕСТВА В ПРЕЦЕДЕНТНОЙ ПРАКТИКЕ ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА

***ОПОЛЬСКАЯ Наталья Михайловна,**
кандидат юридических наук, доцент,
заведующая кафедрой права,
Винницкий национальный аграрный университет
(г. Винница)*

В статье проанализированы решения Европейского Суда по правам человека о нарушении ст.10 Конвенции в области ограничения свободы творчества. Раскрыто свободу творческого выражения как элемента свободы получать и распространять идеи, участвовать в обмене культурной, политической и социальной информацией и идеями. Доказано, что современная европейская правовая традиция свободу творчества тесно связывает с ограничениями при условии, что потребность в них должна быть доведена с высокой степенью их легитимности, пропорциональности и целесообразности.

Определено, что при ограничении права на свободу творчества в целях охраны здоровья или нравственности других лиц прецедентная практика ЕСПЧ признает за государствами широкое поле усмотрения. Решая вопрос о границах вмешательства государства с целью защиты общественной морали, Суд исходит из отсутствия единой согласованной международной концепции «общественной морали». Границы свободы творчества устанавливаются государствами в соответствии с нормами общественной этики и морали. Соответствующие ограничения свободы творчества считаются правомерными, если они направлены на предотвращение пренебрежения к чувствам национальных меньшинств или верующих, на защиту наиболее уязвимых категорий аудитории (детей) и др.

Доказано, что сравнительно более узкими являются ограничения свободы творчества в практике ЕСПЧ по делам, связанным с посягательствами на демократические основы общества в интересах национальной безопасности,

территориальной целостности или общественного порядка, в целях предотвращения беспорядков или преступлений. Прецедентность таких решений состоит в оценке обоснованности действий правительства, их обусловленности насущной социальной необходимостью, пропорциональности и соответствием законной цели. При вмешательстве в право на свободу творчества анализируется справедливость баланса между ограничениями, которые необходимы в демократическом обществе и правом на свободу выражения творческих взглядов. Обобщая практику ЕСПЧ по ограничению свободы творчества, которые необходимы в демократическом обществе, можно сделать вывод, что Суд неодобрительно относится к ограничениям свободы выражения творческих взглядов, несогласию с политической позицией власти, если в творческой форме освещается достоверная информация критического содержания.

Определено, что в решениях относительно ограничения права на свободу творчества в целях защиты репутации или прав других лиц ЕСПЧ указывает на то, что создатели не имеют иммунитета к возможным ограничениям, определенным в пункте 2 статьи 10 Конвенции и лицо, реализующее свободу выражения своей творческой мысли, принимает на себя, в соответствии с условиями, установленными в указанном пункте, обязательства и ответственность. В случаях, когда содержанием творчества является клевета, унижение чести, достоинства реальных лиц, ЕСПЧ поддерживает пропорциональное вмешательство правительств в реализации права на свободу творчества.

Ключевые слова: свобода творчества, право на свободу творчества, границы права на свободу творчества, ограничение свободы творчества, Европейский Суд по правам человека.

Лит.: 18.

Постановка проблеми. Необмежена свобода творчості є однією з передумов суспільного прогресу, основним пріоритетом культурної політики держави, демократичного суспільства. Свобода слова, інформації, комунікацій, творчості і культури є головними елементами демократичного правління. Цінність творчості, інтелектуального розвитку передбачає необхідність їх захисту від посягань та втручання з боку держави. Однак, незважаючи на те, що найбільш інтенсивного еволюційно-інноваційного, культурного розвитку суспільство набувало в періоди найменших обмежень свободи творчості, в окремих випадках особа потребує захисту від результатів творчої діяльності, їх поширення та реалізації. Правомірне обмеження права на свободу творчості є одним із найактуальніших політико-правових питань протягом усього розвитку людства.

Право на свободу вираження поглядів передбачено статтею 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ або Конвенція) [1], яка є частиною національного законодавства України, відповідно до статті 9 Конституції України [2], як чинний міжнародний договір.

Визначені обмеження права на свободу творчості, встановлені міжнародним правом, як правовий засіб врегулювання меж втручання держави у здійснення особою суб'єктивного права, на практиці не завжди трактуються однозначно. Дотримання права на свободу вираження поглядів, передбаченого Конвенцією, забезпечено контролюючим механізмом – Європейським Судом з прав людини, рішення якого мають прецедентний характер для держав-учасниць.

Відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику суду як джерело права [3]. Юрисдикція Європейського Суду з прав людини в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування обмежень права на свободу творчості Конвенції є обов'язковою. Рішення Європейського Суду з прав людини (далі ЄСПЛ, або Суд) розкривають принципові підходи щодо розуміння обмеження свободи творчості, втручання у право на свободу творчості згідно із законом, що переслідує «законну мету» та є необхідним у демократичному суспільстві. У цьому контексті дослідження практики ЄС з прав людини у сфері обмеження права на свободу творчості набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи ЄСПЛ до обмежень свободи творчості в контексті ст. 10 Конвенції про захист прав і основоположних свобод розглядали С. Шевчук [4], І. Бандурка [5], В. Чиркін [6, с. 184], Ю. Юринец [7]. Певні напрацювання з тематики обмежень прав свободи творчості (свободи самовираження) належать О. Мельничук [8].

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення основних підходів європейської правової традиції щодо правомірного обмеження свободи творчості через рішення Європейського Суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відповідно до статті 10 Конвенції кожен має право на свободу вираження поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. П. 2 ст. 10 передбачає, що здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду [1].

При визнанні правомірними обмежень права на свободу вираження, що накладаються органами державної влади, Суд використовує так званий триступеневий тест:

- чи було обмеження «встановлено законом»;
- чи було воно «необхідним у демократичному суспільстві»;
- чи переслідувало обмеження «легітимну мету».

Якщо обмеження свободи творчості не відповідає хоча б одному з цих критеріїв, воно вважається таким, що порушує ст. 10 Європейської конвенції [9, с.16].

Звертаючись до тексту ст. 10 Конвенції ЄСПЛ роз'яснив: «Ця свобода пов'язана з винятками, які повинні тлумачитися як обмеження, але і потреба в будь-яких обмеженнях повинна бути встановлена з високим ступенем переконання» [10].

Отже, основними критеріями правомірності обмеження права на свободу творчості для ЄСПЛ є: легітимність (законність) – обмеження права на свободу творчості має бути передбачене міжнародним та національним законодавством, мета – обмеження права на свободу творчості має бути обґрунтованим, співрозмірним цілі, відповідати принципу пропорційності і не виходити за межі безумовно необхідного; зміст – обмеження свободи творчості не можуть трактуватись розширено, відповідати основному змісту свободи творчості та її соціальному призначенню.

Однак у практиці Європейського Суду з прав людини є різні правові позиції щодо обмеження права на свободу творчості. З метою впорядкованого розвитку практики застосування Конвенції, адже дотримання прецеденту не тільки прямо відповідає вимогам незалежності і безсторонності Суду, але й відображає саму суть судової політики, розглянемо найбільш типові рішення ЄСПЛ у скаргах про обмеження права на свободу творчості.

Так у справі «Мюллер та інші проти Швейцарії» ЄСПЛ підтримав позицію національних судів щодо обмеження права на свободу творчості [11]. У цій справі Суд вирішив, що конфіскація картин, які були виставлені художником, та накладання на художника й інших позивачів штрафу за непристойні публікації були обмеженням права на свободу висловлювань, яке є «необхідним у демократичному суспільстві». Зважаючи на те, що картини, які стали предметом обговорення, в грубій формі зображують сексуальні стосунки, а також те, що вони були презентовані на виставці з необмеженим доступом публіки, Суд дійшов висновку, що обвинувальний вирок заявника не був порушенням статті 10 Конвенції.

Аналізуючи наведене рішення, варто зазначити, що стаття 10 Конвенції передбачає свободу художнього вираження, зокрема, в рамках свободи отримувати і поширювати ідеї, брати участь в обміні культурною, політичною і соціальною інформацією та ідеями. Держава зобов'язана не зазіхати на свободу вираження поглядів діячів мистецтва. У випадку, коли дії особи при здійсненні суб'єктивного права на творчість посягають на «охорону суспільної моралі», ЄСПЛ визнає за державами широке поле розсуду. Вирішуючи питання про межі втручання держави з метою захисту суспільної моралі, Суд виходить з відсутності єдиної узгодженої міжнародної концепції «суспільної моралі».

Для кожної окремої держави це поняття включає національну систему етичних норм, правил поведінки, що склалися у цьому суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, історичного розвитку, що на наш погляд, унеможлиблює визначення єдиної узгодженої міждержавної концепції суспільної моралі. Однак захист суспільної моралі є складовою забезпечення національної безпеки країни. Рішенням у справі «Мюллер та інші проти Швейцарії» ЄСПЛ підтримав обмеження права на свободу творчості, оскільки питома вага шкоди для суспільної моралі більша, ніж ті негативні наслідки, яких змушений зазнати скаржник у зв'язку із обмеженням його права на свободу творчості.

У справі «Хандисайд проти Великобританії» скарга стосувалася обмеження поширення шкільного підручника «Маленька червона книга школяра», яка містила питання статевого виховання [12]. Суд підкреслив, що у зв'язку із відсутністю єдиної концепції моралі в країнах Європи, судові органи держави є більш обізнаними, ніж судді міжнародного суду, щоб висловити думку про точний зміст таких норм. Розглянувши спірні заходи в світлі всієї справи, Суд зробив висновок, що прийняті в цьому випадку заходи відповідали законній меті. Виходячи з цього, Суд виніс рішення про відсутність порушення статті 10 Конвенції.

Подібним є рішення у справі «Отто Премінгер проти Австрії» про заборону та вилучення з прокату фільму, що містить провокаційне зображення Бога, Діви Марії та Ісуса Христа [13]. Суд виправдав дії уряду щодо заборони показу фільму в межах забезпечення права громадян на захист релігійних почуттів. ЄСПЛ визнав

виправданою позицію австрійських судів, які не вважали, що переваги фільму як витвору мистецтва чи внеску у розвиток культури домінують над тими рисами, через які він є образливим для широкого загалу.

Наведене рішення вказує на те, що в межах європейської правової традиції співвідношення права на свободу творчості та права на свободу віросповідання, повага до релігійних почуттів має особливе значення. Межі свободи творчості встановлюються державами відповідно до норм суспільної етики і моралі. Розглядаючи скаргу щодо заборони показу фільму в межах забезпечення права громадян на захист релігійних почуттів, судді не визначають релігійні обряди та догми, права представників якої він порушує, а відсилає до визначення суспільної етики і моралі населення країни.

Тобто у справах щодо здійснення права на свободу творчості ЄСПЛ дотримується думки, що у випадку, коли релігійні почуття частини населення могли бути піддані нарузі в результаті здійснення свободи вираження мистецьких поглядів, суб'єктивне право на свободу творчості має бути обмежене. Суд не знайшов порушення статті 10 у діях уряду щодо заборони демонстрації фільмів, у яких окремі особи та обряди християнської релігії були показані в такому вигляді, який свідчив про неповагу до них.

Аналізуючи наведене рішення, можна зробити висновок, що одним із критеріїв у прецедентній практиці ЄСПЛ є метод кількісної оцінки ризиків. Не можна задовольнити реалізацію свободи кількох осіб за рахунок порушення прав мільйонів, адже демократія – це, все ж, показник волі більшості.

У кожній справі, яку розглядає ЄСПЛ, є підстави для ухвалення рішення як на користь скаргників, так і на підтримку урядів щодо обмеження свободи творчості. Важливість наведених обмежень права на свободу творчості в прецедентній практиці Європейського Суду з прав людини полягає в тому, що:

- по-перше, вони стосуються актуальних питань щодо обмеження свободи творчості як правомочності права на свободу вираження поглядів, яке закріплює ст. 10 Конвенції;

- по-друге, у наведених вище справах ЄСПЛ ухвалив рішення, що обвинувальні вирoki не були у цих справах порушенням статті 10 Конвенції та підтримав позиції національних судів щодо втручання у свободу вираження поглядів діячів мистецтва;

- по-третє, рішення ЄСПЛ вказує на відсутність єдиної міжнародної концепції «суспільної моралі», з чого можна зробити висновок про доцільність визначення загальних тенденцій у розвитку сучасної моралі людства;

- по-четверте, рішення ЄСПЛ у скаргах щодо обмеження права на свободу творчості, яке посягає на релігійні почуття частини населення, норми суспільної етики та моралі, за умови, що втручання держави було здійснено з високим ступенем переконання у його доцільності, суд стає на бік національних судів.

Відповідні обмеження свободи творчості вважаються правомірними, якщо вони спрямовані на запобігання зневаги до почуттів національних меншин чи віруючих, на захист найбільш уразливих категорій аудиторії (дітей), якщо існує небезпека, що вони можуть дістати доступ до цієї інформації. Однак йдеться про виважені рішення, адже під такими ж гаслами можна запровадити цензуру та інші недемократичні інститути, і тут є важливою думка ЄСПЛ як гаранта Конвенції.

Порівняно вужчими є обмеження свободи творчості у практиці ЄСПЛ у справах, пов'язаних із посяганнями на демократичні засади суспільства. Прецедентним є рішення ЄСПЛ у сфері свободи творчості у справі «Сехер Караташ проти Туреччини», в якому Суд ухвалив, що засудження заявниці до позбавлення волі становило втручання у здійснення нею свободи вираження поглядів. Праця заявниці містила вірші, які внаслідок частого вживання надихаючих виразів і метафор закликали до самопожертви в ім'я «Курдистану», і включала в себе кілька особливо агресивних уривків, спрямованих проти турецької влади. Ці вірші можна тлумачити як підбурювання читачів до ненависті, заколоту і застосування насильства. Суд ухвалив, що факт розміщення у статті закликів, що суперечили приписам національного кримінального права ще не означає їхню неузгодженість із загально визнаними демократичними принципами. Згадані заклики за своєю формою та змістом майже не відрізнялися від тих, що мають місце в інших державах – учасницях Конвенції. Зважаючи на те, що уряд Туреччини не віднайшов у тексті статті слів, котрі б закликали до вчинення терористичних актів, розпалювання ворожнечі між громадянами, вчинення злочинів чи кровної помсти, Суд дійшов висновку про те, що втручання у свободу вираження поглядів заявниці не було необхідним у демократичному суспільстві. Отже, мало місце порушення ст. 10 Конвенції [14].

Варто звернути увагу на те, що засобом, використаним заявником, була поезія – форма художнього вираження, звернена до незначної кількості читачів. У контексті статті 10 Конвенції Суд додав: «Особи, які створюють, виконують, поширюють або представляють для огляду твори літератури, сприяють обміну ідеями та думками, що є невід'ємною частиною демократичного суспільства. Таким чином, обов'язок держави – не посягати незаконно на свободу вираження їхньої думки» [14].

Аналізуючи рішення ЄСПЛ в галузі свободи творчості у справі «Сехер Караташ проти Туреччини», варто зазначити, що вимоги плюралізму, толерантності та відкритості думок, без чого неможливе демократичне суспільство, повинні чітко тлумачитись, а потреба в таких обмеженнях має бути переконливо встановлена. У поданому випадку постає ще один критерій прецедентної практики ЄСПЛ при винесенні рішень, а саме: втручання у свободу творчості через ймовірну шкоду, якої немає. Опозиційність є однією із стовпів демократії, тому з метою захисту демократичних засад Суд визнав незаконним втручання у право на свободу вираження поглядів. Втручання у свободу вираження поглядів через вживання надихаючих виразів і метафор та закликів проти влади є порушенням ст. 10 Конвенції.

Справа «Алінак проти Туреччини» стосувалося роману про тортури селян, заснованого на реальних подіях. Суд зазначив наступне: «... книга містить уривки, в яких викладені вигадані графічні деталі жорстокого поводження і звірств, спрямованих проти селян, які, без сумніву, формують у свідомості читача стійку ворожість щодо несправедливості, від якої в оповіданні страждали селяни. Деякі уривки можна розуміти як спонування читача до ненависті, заколоту і застосування насильства. Проте при визначенні того, чи спонукає це до вчинення дій насправді, необхідно пам'ятати, що засобом вираження, використаним заявником, був роман – форма художнього твору, звернена до відносно невеликої кількості осіб, порівняно, наприклад, із засобами масової інформації». Суд зазначив, що «ця спірна книга – це

роман, який належить до художньої літератури, хоча і нібито заснований на реальних подіях». У рішенні Суд ухвалив, що художній твір має обмежений вплив, не спрямований на широке коло читачів, порівняно з засобами масової інформації, а це зводить характер висловів лише до вираження глибокого горя через трагічні події, а не закликає до насильства» [15].

Аналізуючи зазначене рішення варто зауважити, що Європейський Суд з прав людини несхвально ставиться до обмежень щодо свободи висловлення творчих поглядів та оцінок, коли це стосується політиків та політичних інституцій. Крім того, у наведеному рішенні можна виокремити такий критерій ЄСПЛ щодо обмеження свободи творчості: масовість доступу до результатів творчості. Тобто, особлива увага звертається на те, чи твір розрахований на широку аудиторію, чи на вузьке коло читачів.

З позиції пріоритету свободи творчості у справі «Асоціація Екін проти Франції» ЄСПЛ став на бік заявника. У цій справі громадська організація опублікувала книжку під назвою «Війна Еускаді» [16, с. 243]. Вона була видана у багатьох європейських країнах кількома мовами і присвячена історичним, культурним, лінгвістичним та соціополітичним аспектам баскського етнополітичного конфлікту в Іспанії. У Франції уряд заборонив розповсюдження чи продаж цієї книги у зв'язку з пропагандою сепаратизму та закликів, які містяться в ній, до насильницьких дій. ЄСПЛ дійшов висновку, що законодавство, на якому ґрунтувалася заборона, не містило переліку випадків, коли можна застосовувати таку заборону, а контроль з боку національних судових органів за накладанням адміністративних заборон не створював достатніх гарантій від зловживання владою з боку відповідних посадових осіб. Крім того, зміст даної книги не є загрозою для суспільного порядку Франції. ЄСПЛ зазначив, що застосування втручання у цій справі не зумовлювалося гострою соціальною потребою, а також не було пропорційним меті, яка переслідувалася [16, с. 243].

У наведеній справі ЄСПЛ дійшов висновку, що втручання у свободу вираження заявника не було необхідним у демократичному суспільстві, а отже, має місце порушення ст. 10 Конвенції.

До аналогічного висновку прийшов Суд у справі «Куцук проти Туреччини» [16, с.156]. У публікації книги під назвою «Інтерв'ю у саду курдів» відтворювалося інтерв'ю з Абдулою Оджаланом – лідером турецьких курдів і містилися окремі посилення на «Програму культурної автономії курдів». Заявника було обвинувачено у пропаганді сепаратизму і засуджено до двох років позбавлення волі та сплати штрафу. У своєму рішенні Суд зауважив, що книга заявника у формі інтерв'ю була написана в літературному метафоричному стилі і повинна розглядатися саме у цьому контексті. Хоча в окремих абзацах книги і висловлювалася жорстка критика органів державної влади Туреччини, однак така критика, на думку ЄСПЛ, мала на меті підкреслити непримиримість позиції однієї із сторін конфлікту, а не закликала до насильства. ЄСПЛ дійшов висновку, що з огляду на інтереси громадської безпеки та громадського порядку зміст книги не зумовлював необхідності настільки жорсткого втручання у свободу вираження, яке трапилося стосовно заявника.

Прецедентність зазначеного рішення полягає в критичній оцінці дій уряду, які були необґрунтованими та не зумовлювалися нагальною соціальною потребою, не були пропорційними законній меті, яка переслідувалася. Втручання у свободу вираження поглядів у формі засудження заявника до позбавлення волі, накладення штрафу та конфіскація накладу книги не було необхідним у демократичному

суспільстві. При втручанні у право на свободу творчості не було забезпечено справедливого балансу між обмеженнями, які є необхідними у демократичному суспільстві, та правом на свободу вираження творчих поглядів.

Аналізуючи рішення у справі «Куцук проти Туреччини», можна виокремити наступний критерій у прецедентній практиці ЄСПЛ – форма вираження творчості. Якщо ідеї висвітлюються у літературному метафоричному стилі, вони повинні оцінюватися саме в цьому контексті. Можна одні думки помістити у різні форми вираження і вони матимуть різний ефект.

Разом з тим, варто зазначити, що у практиці ЄСПЛ є і рішення, в яких Суд дійшов висновку, що творці не мають імунітету до можливих обмежень свободи творчості з боку держави, які є необхідними у демократичному суспільстві. Особливу увагу у таких справах ЄСПЛ приділяє питанню, чи скаргник був змушений нести непропорційний, або надмірний, тягар відповідальності внаслідок втручання у свободу творчості.

Зокрема, у справі «Очаковський-Лоуренс і Жулі проти Франції» Суд визнав, що французькі суди провели об'єктивну оцінку фактів при обмеженні права на свободу творчості автора та видавця роману, в якому було здійснено прямий наклеп на політичну партію «Національний фронт», а також було зазначено ім'я її голови. Його в романі порівнювали з «ватажком банди вбивць», «вампіром, який нажився на стражданнях свого електорату». ЄСПЛ визнав, що «романісти, як і інші творці і особи, що сприяють просуванню їхніх робіт, не мають імунітету до можливих обмежень, визначених у пункті 2 статті 10. Особа, яка реалізує свободу вираження своєї творчої думки, приймає на себе, відповідно до умов, встановлених у зазначеному пункті, зобов'язання і відповідальність». Суд зазначив, що не існує принципової різниці між твердженнями про факт і оціночними судженнями, оскільки в цій справі твір не є повністю вигаданим, а вказує на реальні особи або факти. Таким чином, вирок за наклеп у зазначеній справі не міг бути поставлений під сумнів ЄСПЛ [18].

Аналізуючи рішення у справі «Очаковський-Лоуренс і Жулі проти Франції», можна виокремити наступний критерій у прецедентній практиці ЄСПЛ: оцінка висвітлення у творчості фактичного матеріалу чи використання вимислу з метою приниження честі, гідності реальних осіб. Коли йдеться про наклеп, приниження честі, гідності реальних осіб ЄСПЛ підтримує втручання урядів у реалізацію права на свободу творчості.

Отже, узагальнюючи практику ЄСПЛ щодо обмежень свободи творчості, які є необхідними в демократичному суспільстві, варто зауважити, що Суд несхвально ставиться до обмежень свободи висловлення творчих поглядів та оцінок, непогодження з політичною думкою влади, політиків, політичних інституцій, якщо у літературній, мистецькій або іншій творчій формі висвітлюється достовірна інформація критичного змісту. Однак, коли йдеться про наклеп, приниження честі, гідності реальних осіб, ЄСПЛ підтримує втручання урядів у реалізацію права на свободу творчості.

Висновки. Унаслідок проведеного дослідження можна зробити висновок, що у європейській правовій традиції свобода творчості тісно пов'язана з обмеженнями, потреба в яких має бути доведена з високим ступенем їх легітимності (законності), пропорційності (співрозмірності) та доцільності (мети).

Аналіз рішень Європейського Суду з прав людини щодо порушення ст. 10 Конвенції дає можливість узагальнити прецедентну практику ЄСПЛ у сфері обмеження права на свободу творчості та виділити у ній, залежно від підстав втручання держав у свободу творчості, три групи:

1. Обмеження права на свободу творчості з метою охорони здоров'я чи моралі інших осіб;

2. Обмеження права на свободу творчості, які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам;

3. Обмеження права на свободу творчості з метою захисту репутації чи прав інших осіб.

1. При обмеженні права на свободу творчості з метою охорони здоров'я чи моралі інших осіб прецедентна практика ЄСПЛ визнає за державами широке поле розсуду. Вирішуючи питання про межі втручання держави з метою захисту суспільної моралі, Суд виходить з відсутності єдиної узгодженої міжнародної концепції «суспільної моралі». Межі свободи творчості встановлюються державами відповідно до норм суспільної етики і моралі. Відповідні обмеження свободи творчості вважаються правомірними, якщо вони спрямовані на запобігання зневаги до почуттів національних меншин чи віруючих, на захист найбільш уразливих категорій аудиторії (дітей) тощо (справи «Мюллер та інші проти Швейцарії», «Хандисайд проти Великобританії», «Отто Премінгер проти Австрії»).

2. Порівняно вужчими є обмеження свободи творчості у практиці ЄСПЛ у справах, пов'язаних з посяганнями на демократичні засади суспільства в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам. Прецедентність таких рішень полягає в оцінці обґрунтованості дій уряду, їх зумовленості нагальною соціальною потребою, пропорційністю та відповідністю законній меті. При втручанні у право на свободу творчості аналізується справедливість балансу між обмеженнями, які є необхідними в демократичному суспільстві, та правом на свободу вираження творчих поглядів. Узагальнюючи практику ЄСПЛ щодо обмежень свободи творчості, які є необхідними в демократичному суспільстві, можна зробити висновок, що Суд несхвально ставиться до обмежень свободи висловлення творчих поглядів, непогодження з політичною думкою влади, якщо у творчій формі висвітлюється достовірна інформація критичного змісту («Сехер Караташ проти Туреччини», «Алінак проти Туреччини», «Екін проти Франції», «Куцук проти Туреччини»).

3. У рішеннях щодо обмеження права на свободу творчості з метою захисту репутації чи прав інших осіб ЄСПЛ вказує на те, що творці не мають імунітету до можливих обмежень, визначених у пункті 2 статті 10 Конвенції і особа, яка реалізує свободу вираження своєї творчої думки, приймає на себе, відповідно до умов, встановлених у зазначеному пункті, зобов'язання і відповідальність. У випадках, коли змістом творчості є наклеп, приниження честі, гідності реальних осіб, ЄСПЛ підтримує пропорційне втручання урядів у реалізацію права на свободу творчості («Очаковський-Лоуренс і Жулі проти Франції»).

Узагальнивши рішення ЄСПЛ у сфері обмеження права на свободу творчості, можна виділити такі критерії оцінки у прецедентній практиці ЄСПЛ:

- метод кількісної оцінки ризиків (не можна задовольнити реалізацію свободи творчості кількох осіб за рахунок порушення прав мільйонів);

- втручання у свободу творчості через ймовірну шкоду (Суд несхвально ставиться до обмежень свободи висловлення творчих поглядів через ймовірну шкоду, якої немає);

- масовість доступу до результатів творчості (особлива увага звертається на те, чи твір розрахований на широку аудиторію, чи на вузьке коло читачів);

- форма вираження творчості (висвітлення ідей у літературному метафоричному стилі має оцінюватися в цьому контексті);

- змістом творчості є реальні факти чи вимисел (висвітлення у творчості фактичного матеріалу чи використання вимислу з метою приниження честі, гідності реальних осіб).

Пріоритетним напрямом подальших досліджень є аналіз використання прецедентної практики Європейського Суду з прав людини щодо обмеження свободи творчості у правозастосовчій практиці України.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04 листопада 1950 року // Урядовий кур'єр. 2010. № 215. ст.10.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради, 1996. №30. ст. 9.

3. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23.02.2006 № 3477 – IV [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15.7>. Назва з екрану.

4. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. К.: Реферат, 2006. 848 с.

5. Бандурка І.О. Деякі питання вдосконалення кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані з наданням сексуальних послуг / І. О. Бандурка // Форум права: Електрон. фах. вид. 2008. № 2. С. 11-14[Електрон-ний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2008-2/08bionsp.pdf>. Назва з екрану.

6. Чиркин В. Е. Публичное управление : учебник / В. Е. Чиркин. М.: Юристъ, 2004. 475 с.

7. Белкін М. Л. Держава та свобода творчості у світлі рішень Європейського Суду з прав людини / М. Л. Белкін, О. Р. Копієвська, Ю. Л. Белкіна (Юринець) // Актуальні питання цивільного та господарського права. 2008. № 5 (12). С. 6-15.

8. Мельничук О. Ф. Конституційно-правове забезпечення права на освіту в Україні в контексті європейського досвіду: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юр. наук: спец. 12.00.02 "конституційне право; муніципальне право" / Мельничук Ольга Федорівна. Київ, 2015. 40 с.

9. Грищук О. В. Право на свободу вираження поглядів: проблеми обмеження / О.В. Грищук // Бюлетень Міністерства юстиції України. 2003. № 7. С. 16-17 .

10. Рішення ЄСПЛ у справі «Нілсон і Джонсон проти Норвегії» від 26.11 1999 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.echr.coe.int>. Назва з екрану.

11. Рішення ЄСПЛ у справі «Мюллер та інші проти Швейцарії» від 24.05.1988 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://european-court.eu/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/myuller-i-drugie-protiv-shvejcarii>. Назва з екрану.

12. Рішення ЄСПЛ у справі «Хандисайд проти Великобританії» 07.12.1978 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://european-court.eu/uploads/ECHR_Handyside_v_the_United_Kingdom_07_12_1976.pdf. Назва з екрану.

13. Рішення ЄСПЛ у справі «Отто Премінгер проти Австрії» від 20.09. 1994 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.menschenrechte.ac.at/orig/93_3/Otto-Preminger-Institut.pdf. Назва з екрану.
14. Культурные права в прецедентной практике Европейского Суда по правам человека [Електронний ресурс] // Совет Европы и Европейский Суд по правам человека. 2011. Режим доступу до ресурсу: https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_cultural_rights_RUS.pdf. Назва з екрану.
15. Рішення ЄСПЛ у справі «Алінак проти Туреччини» від 29.03.2005 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://swarb.co.uk/alinak-and-others-v-turkey-echr-4-may-2006/>. Назва з екрану.
16. Рішення ЄСПЛ у справі «Організація «Екін» проти Франції» від 17.07.2001р. [Електронний ресурс]. Режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_036. Назва з екрану.
17. Вибрані рішення Європейського суду з прав людини (1993-2002 рр.) : праці Львів. лабораторії прав людини і громадянина Наук.-дослід. ін-ту держ. будівництва та місц. самоврядування Акад. прав. наук України. Серія II. Коментарі прав і законодавства. Вип. 3 / редкол. : П.М. Рабінович та ін. Харків : Консум, 2003. 464 с.
18. Рішення ЄСПЛ у справі «Очаковський-Лоуренс і Жулі проти Франції» від 02.10.2007р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <file://C:/Users/Natalia/Downloads/002-2463.pdf>. Назва з екрану.

References

1. Konvenciya pro zahist prav lyudini i osnovopolozhnih svobod vid 04 listopada (1950) [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. Uryadovij kur'er (2010, №215) [in Ukrainian].
2. Konstituciya Ukraїni vid 28 chervnya 1996 roku [Constitution of Ukraine]. Vidomosti Verhovnoi Radi (1996, №30) [in Ukrainian].
3. Zakon Ukraїni «Pro vikonannya rishen' ta zastosuvannya praktiki Єvropejs'kogo sudu z prav lyudini» vid 23.02.2006 № 3477-IV [Law of Ukraine "On the implementation of the decisions and application of the European Court of Human Rights practice"]. Available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15.7>. - Nazva z ekranu [in Ukrainian].
4. Shevchuk S. (2006). *Sudovij zahist prav lyudini: Praktika Єvropejs'kogo sudu z prav lyudini u konteksti zahidnoi pravovoї tradicii* [Judicial protection of human rights: The practice of the European Court of Human Rights in the context of Western legal tradition]. Kyiv : Referat [in Ukrainian].
5. Bandurka I. O. (2008). Deyaki pitannya vdoskonalennya kriminal'noi vidpovidal'nosti za zlochiny, pov'yazani z nadanniam seksual'nih poslug [Some issues for improving criminal liability for crimes related to the provision of sexual services] Forum prava: Elektron. fah. vid. Available at: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08bionsp.pdf> [in Ukrainian].
6. SHirkin V.E. (2004). Publichnoe upravlenie [Public management] M.: YUrist [in Russian].
7. Bielkin M. L. (2008). Derzhava ta svoboda tvorchosti u svitli rishen' Єvropejs'kogo Sudu z prav lyudini [State and freedom of creativity in the light of decisions of the European Court of Human Rights]. Aktual'ni pitannya civil'nogo ta gospodars'kogo prava [in Ukrainian].
8. Mel'nichuk O. F. (2015). Konstitucijno-pravove zabezpechennya prava na osvitu v Ukraїni v konteksti єvropejs'kogo dosvidu [The constitutional and legal provision of the right to education in Ukraine in the context of European experience]: avtoref. Dis. dokt. yur. nauk : spec. 12.00.02 "konstitucijne pravo; municipal'ne pravo" [in Ukrainian].

9. Grishchuk O. V. (2003). Pravo na svobodu virazhennya poglyadiv: problemi obmezhennya [The right to freedom of expression: the issue of restriction] Byuletent' Ministerstva yusticii Ukraïni № 7 [in Ukrainian].

10. Rishennya ЄSPL u spravi «Nilson i Dzhonson proti Norvegii» vid 26.11 1999 r. [The ECtHR judgment in the case of Nielsen and Johnson v. Norway of 26 November 1999]. Available at: <http://www.echr.coe.int> [in Ukrainian].

11. Rishennya ЄSPL u spravi «Myuller ta inshi proti SHvejcarii» vid 24.05.1988 r. [ECtHR judgment in Müller et al. V. Switzerland dated 24.05.1988]. Available at: <http://european-court.eu/resheniya-evropejskogo-suda-na-russkom-yazyke/myuller-i-drugie-protiv-shvejcarii> [in Ukrainian].

12. Rishennya ЄSPL u spravi «Handisajd proti Velikobritanii» 07.12.1978 r. [ECtHR judgment in the case of Khandaside v. The United Kingdom on December 7, 1978]. Available at: http://european-court.eu/uploads/ECHR_Handyside_v_the_United_Kingdom_07_12_1976.pdf [in Ukrainian].

13. Rishennya ЄSPL u spravi «Otto Preminger proti Avstrii» vid 20.09. 1994 r. [ECtHR judgment in Otto Preminger v. Austria dated 20.09. 1994]. Available at: http://www.menschenrechte.ac.at/orig/93_3/Otto-Preminger-Institut.pdf [Ukrainian].

14. Kul'turnye prava v precedentnoj praktike Evropejskogo Suda po pravam cheloveka (2011). [Cultural law in the case law of the European Court of Human Rights]. Soviet Evropy i Evropejskij Sud po pravam cheloveka. Available at: https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_cultural_rights_RUS.pdf [in Ukrainian].

15. Rishennya ЄSPL u spravi «Alinak proti Turechchini» vid 29.03.2005 r. [Decision of the ECHR in the case of Alinak v. Turkey of 29.03.2005]. Available at: <https://swarb.co.uk/alinak-and-others-v-turkey-echr-4-may-2006> [in Ukrainian].

16. Rishennya ЄSPL u spravi «Organizaciya «Ekin» proti Francii» vid 17.07.2001r. [Decision of the ECtHR in the case of the Organization "Ekin v. France" of 17.07.2001.]. Available at: [//zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_036](http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_036) [in Ukrainian].

17. Vibrani rishennya Єvropejs'kogo sudu z prav lyudini (1993-2002 rr.) : praci L'viv. laboratorii prav lyudini i gromadyanina Nauk (2003). [Selected decisions of the European Court of Human Rights (1993-2002)]. Doslid. in-tu derzh. budivnictva ta misc. samovryaduvannya Akad. prav. nauk Ukraïni. Seriya II. Komentari prav i zakonodavstva [in Ukrainian].

18. Rishennya ЄSPL u spravi «Ochakovs'kij-Lourens i ZHuli proti Francii» vid 02.10.2007r. [Decision of the ECtHR in Ochakovsky-Lawrence and Jules v. France dated 02.10.2007]. Available at: <file:///C:/Users/Natalia/Downloads/002-2463.pdf> [in Ukrainian].

Відомості про автора

ОПОЛЬСЬКА Наталя Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри права, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: Opolska@vsau.org).

OPOLSKA Natalya – Candidate of Legal Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Law, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, 3 Soniachna Str., e-mail: Opolska@vsau.org).

ОПОЛЬСКАЯ Наталья Михайловна – кандидат юридических наук, доцент, заведующая кафедрой права, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: Opolska@vsau.org).

